

תשובות קצרות

כפר דרום ת"ו - ניצן

1. ברכת האילנות על עצי עורלה / הרב נתנאל אורבך

שאלה | האם אני יכול לברך על עצי עורלה 'ברכת האילנות' בחודש ניסן?
תשובה | היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבליים מברך ברכת האילנות. נוסח הברכה הוא: 'ברוך אתה ה' א-לוהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו דבר (נ"א: כלום), וברא בו בריות טובות ואילנות טובים (נ"א: טובות) לְהַנּוּת (נ"א: ליהנות) בהם בני אדם.¹ רבי עקיבא איגר (לשו"ע או"ח סי' רכו סעי' א) הסתפק בשאלה: 'אם האילנות תוך שלוש שנים לנטיעתן אני מסתפק אם יברך, כיון דאי-אפשר ליהנות מפריה'. לדבריו, הסברה שלא ניתן לברך על עצי עורלה היא משום נוסח הברכה בה נאמר 'אילנות טובים להנות בהם בני אדם', וכיוון שלא ניתן ליהנות מפירות העורלה העתידיים שיהיו על העץ לא ניתן לברך על עצים אלו. נראה שיסוד הספק נעוץ בכוונת נוסח הברכה, 'להנות בהם בני אדם', האם ההנאה המדוברת היא מן העץ העומד לידו ומפירותיו העתידיים, או על כלל הבריאה המתחדשת בעת הזו? מדברי הריטב"א (ברכות מג ע"ב ד"ה האי) נראה שברכת האילנות היא ברכת שבח והודאה לקב"ה על חידוש הבריאה מזמן לזמן: 'וקבעו ברכה זו לפי שהוא עניין שבא מזמן לזמן והוא עניין מחודש שאדם מברך על עצים יבשים שהפריחן הקב"ה'.² לדבריו, נוסח הברכה 'להנות בהם בני אדם' אינו מציין את ההנאה התכליתית מהעץ שלפניו ומפירותיו אלא מכלל הבריאה בהתחדשותה בעת הזו, כפי שכתב בשו"ת 'דובב מישרים' (ח"ג סי' ה): 'דכוונת הברכה היא על עניין הבריאה בכללה שבעצם נבראו אילנות ופירות ליהנות מהם בני אדם'. לפיכך, ניתן לברך ברכת האילנות על עצי עורלה כי הברכה על חידוש הבריאה בכללה.³ אולם, בשו"ת 'דברי מלכיאלי' (ח"ג סי' ב) כתב שאין לברך על עצים בשנות העורלה שלהם משום שיש בכך סתירה ללשון הברכה, שעניינה ההנאה מן העץ שלפניו ומפירותיו העתידיים:

1. ברכות מג ע"א. על הדיוקים בנוסח הברכה, ראה: יעקב לוינגר, 'הנוסח הקדום והראוי לברכת האילנות בבלבובם', אוניברסיטת בר-אילן, דף שבועי מס' 804 פסח תש"ע - <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/pesah/evin.html>; במה שכתבתי ב'מידע יישומי לחודשים ניסן-סיון', אמונת עתיך 115 ניסן תשע"ז, עמ' 147-150.
2. ראה: רש"י, שיר השירים ב יב: 'הניצנים נראו בארץ - קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאים פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם'.
3. כ"כ: שו"ת רב פעלים, ח"ג או"ח סי' ט; שו"ת ישכיל עבדי, או"ח ח"ז סי' יב; הליכות שלמה, תפילה כג הערה 120; חזון עובדיה, פסח עמ' יט.

מלשון הברכה להתנאות בהם בני אדם מבואר שהברכה היא על ההנאה... וא"כ כיון שמאילנות הללו אסור ליהנות אין צריך לברך עליהם.⁴ למעשה, מחמת 'ספק ברכות' יש להעדיף לברך ברכת האילנות על עצים שעברו את שנות העורלה שלהם.

2. חיוב נשים בברכת האילנות / הרב נתנאל אורבך

שאלה | האם נשים חייבות בברכת האילנות?

תשובה | שאלה זו נשאל הרב יצחק נסים (שו"ת יין הטוב, או"ח סי' מג):

נשאלתי מהגבירה המפורסמה הרבנית המצויינת בחכמתה מרת פרחת תחי' אשת הנגיד המנוח ר' סלימאן דוד ששון ז"ל מלונדון.

המענה לשאלה זו תלוי בעיתוי זמן הברכה, שכן נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא,⁵ ויש לדון האם ברכת האילנות תחומה בזמן מסוים או לא? בברכות (מג ע"א) מובא: 'האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי', מלשון 'ביומי ניסן' ניתן להבין שמדובר על זמן תחום בו אפשר לקיים את המצווה, ואם כן יש להגדיר את הברכה 'זמן גרמא' ממנה נשים פטורות. אולם, כתבו הפוסקים שהלשון 'יומי ניסן' אין פירושה דווקא חודש ניסן אלא כל זמן שיש פריחה על האילן ניתן לברך ברכה זו,⁶ שכן עניינה הוא 'לברך על חסדי המקום ב"ה יהיה באיזה זמן שיהיה'⁷ ונקטה הגמרא 'יומי ניסן' מפני שאז בדרך כלל האילנות מלבלבים. לפיכך, יש שכתבו שאפשר לברך גם בחודש אייר הנקרא 'זיו' מחמת 'דאית ביה זיוא לאילני',⁸ ואף להקדים את הברכה לחודש אדר אם חוששים שלא יישארו פרחים על האילנות בחודש ניסן.⁹ לפי דרך זו, אין ברכה זו תלויה בזמן וממילא נשים חייבות לברכה. אולם כתב הרב צבי פסח פראנק,¹⁰ שגם אם נאמר שזמן הברכה הוא דווקא בחודש ניסן, כלשון הגמרא, מכל-מקום אין ברכה זו 'זמן גרמא', משום שהגדרת מצווה שזמן גרמא ממנה נשים פטורות היא שהזמן גורם את חיובה של המצווה, כמצוות סוכה ומצה, אך אם קיומה של המצווה אינה מחמת הזמן אלא מחמת גורם אחר, כגון לבלוב האילנות, אין זו מצווה שהזמן גורם לחיובה ועל כן נשים חייבות

4. כ"כ: כף החיים, או"ח סי' רכו ס"ק יא; אור לציון, ח"ג פ"ו עמ' סח.

5. משנה, קידושין פ"א מ"ז; קידושין לד ע"א.

6. ריטב"א, ראש השנה יא ע"א; רבנו ירוחם, תולדות אדם וחוה נתיב יג ח"ב; האשכול (אורבך), ח"א עמ' 68; צדה לדרך, מאמר ראשון בסוף כלל שלישי; משנה ברורה, סי' רכו ס"ק א; אליה רבה, שם ס"ק א; חיי אדם, סי' סג סעי' ב; שו"ת בית היוצר, או"ח סי' יג; שו"ת השיב משה, או"ח סי' ה; שו"ת ישמח לב, או"ח סי' יב; הגהות חתם סופר לשו"ע, או"ח סי' רכו, הכוונה לתקופת ניסן; שדי חמד, ח"ו מערכת ברכות סי' ב; שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' קיח; שו"ת בצל החכמה, ח"ו סי' לו; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' כ אות ו; שו"ת יחווה דעת, ח"א סי' א; חוט שני, שבת ח"ב קובץ עניינים ברכות אות ט.

7. שו"ת השיב משה, או"ח סי' ח.

8. שו"ת התעוררות תשובה, ח"ב השמטות בתחילת הספר; שדי חמד, אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב ד"ה ובספר.

9. ערוך השלחן, או"ח סי' רכו סעי' א; שו"ת יין הטוב, או"ח סי' מג. אולם, ראה: שו"ת הלכות קטנות, ח"ב סי' כת, שאין לברך הרבה קודם ניסן, משמע שאסר לברך בחודש שבט. ראה עוד: שדי חמד, ח"ו מערכת ברכות סי' ב.

10. שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' קיח.

בה.¹¹ למרות זאת, יש שכתבו שאף שנשים חייבות בברכת האילנות, מכל מקום אין להן חובת הידור להשתדל להתחייב בברכה, אלא אם האישה ראתה אילנות מלבליים עליה לברך.¹²

3. נשים המברכות בערב 'הפרשת חלה' / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | מקובל בשנים האחרונות לערוך 'ערב הפרשת חלה' - האם אפשר לתת לכל אחת מהנשים המשתתפות בערב 'הפרשת חלה' כמות בצק בכמות המחויבת בהפרשה,¹³ וכל אחת תברך ותפריש חלה מהבצק שלה?

תשובה | הדבר פשוט שאם כל אחת מהנשים המשתתפות הכינה בביתה בצק בכמות המחויבת בהפרשה, היא רשאית להפריש בעצמה על הבצק שלה עפ"י הכלל ש'מצווה בו יותר מבשלוחו'.¹⁴ וכמו כן מותר לכל אחת לברך בעצמה ואין מחייבין את כולן לשמוע ברכה אחת מאחת מהן ולענות אמן. כפי שפסק מרן ה'שלחן ערוך'¹⁵ שאם שניים או שלושה אנשים מתעטפים בטלית כאחת, רשאי כל אחד לברך בעצמו. כי זכאי אדם לקיים את המצווה שלו בעצמו ולברך עליה, בלא להזדקק לברכת אחרים, ואין זו ברכה שאינה צריכה. לעומת זאת כאשר בעלת הבית מכינה עיסה גדולה שלה, נחלקו הפוסקים כיצד יש להתייחס למנהג בו נחתום היה לש עיסה גדולה במאפייה ומחלק למספר נשים כמות המחייבת בחלה, וכך כל אחת מהן הייתה מפרישה חלה ומברכת על הפרשת חלה. לדעת הב"ח¹⁶ והש"ך¹⁷ היא אינה רשאית לעשות כן ואלו שכבר נוהגים כן צריכים לבטל זאת. הסיבה לכך היא, שכיוון שכאשר היא לשה עיסה אחת גדולה חל חיוב חלה אחד על כל העיסה, ועליה לברך ולהפריש מכל העיסה בפעם אחת. לפיכך, אם היא תחלק את העיסה למספר עיסות על מנת שמספר נשים תברך כל אחת על חלקה, הרי שכל אחת מהן מברכת ברכה שאינה צריכה. לעומתם, סוברים שו"ת 'משאת בנימין'¹⁸ והט"ז¹⁹ שכל אחת מהנשים יכולה לברך על העיסה שהיא מקבלת, היות שבעל המאפייה מתכוון כבר בעת לישת הבצק לתת לכל אישה כמות בצק בשיעור החייב בהפרשה, כבר בשעת

11. יסוד זה הובא גם ביחס לספירת העומר, שהרמב"ן, קידושין לג ע"ב, חייב בה את הנשים, שכן אינה תלויה בזמן אלא בדבר אחר, כגון מוצאי יו"ט של פסח וקורבן העומר, ראה: שו"ת אבני נזר, או"ח סי' שפד; דברי יחזקאל, סי' מה אות ד; רי"פ פרלא, ביאור לספהמ"צ לרס"ג, ח"א מבוא אות יב דף לא ע"א; מקראי קודש, פסח ח"ב סי' סז אות ב. כן הוא ביחס למצוות הבאת הביכורים, שלדעת הרמב"ן, קידושין לג ע"ב, נשים חייבות, ראה: טורי אבן, מגילה כ ע"ב. כן הובא יסוד זה ביחס לברכת הלבנה שנשים יהיו חייבות שכן המחייב אינו הזמן אלא חידוש הלבנה, ראה: הרב שלמה קלוגר (חכמת שלמה, או"ח סי' תכו סעי' ב; שו"ת האלף לך שלמה, או"ח סי' קצג); נפש הרב, עמ' קעו-קעז.
12. שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' קצא; שו"ת באר שרים, ח"ה סי' ל-לא.
13. המנהג המקובל הוא לברך על ההפרשה רק מכמות של 1.700 ק"ג בקירוב (1.666 ק"ג) עפ"י שיטת הגר"ח נאה וע"י הלכות הארץ, הוצאת מכון התורה והארץ, עמ' 90.
14. קידושין מא ע"א.
15. כפי שפסק השו"ע, או"ח סי' ח סעי' ה; לעניין ברכת 'להתעטף בציצית'. למרות שאם רצו אחד לברך לכולם משום 'ברוב עם הדרת מלך', המנהג הנפוץ שכל אחד מברך לעצמו כמבואר במשנ"ב שם ס"ק יג. עפ"י תשובת הרא"ש, כלל ד סי' יט; הובאה בבית יוסף או"ח סי' נט אות ג ד"ה כתב א"א הרא"ש.
16. ב"ח, יו"ד סי' שכו ד"ה ויש נוהגים.
17. ש"ך, יו"ד סי' שכו ס"ק ד.
18. שו"ת משאת בנימין, סי' א; הובאו דבריו גם בט"ז, יו"ד סי' שכו ס"ק ב.
19. ט"ז, יו"ד סי' שכו ס"ק ב.

הלישה חל חיוב בנפרד על כל אחת מהעיסות שכל אישה תיקח לצורך קיום המצווה, והנחתום נחשב כשליח של אותן נשים ללוש עבור כל אחת מהן בצק בכמות הבסיסית המחויבת בהפרשה. לפיכך אף שכל אחת מברכת אין הדבר נחשב 'ברכה שאינה צריכה'. הם מביאים ראיה לדבריהם מן הירושלמי,²⁰ האומר שהלש עיסה על מנת לחלקה לחתיכות קטנות שאין בהן שיעור חיוב, אין עליה חיוב חלה. למד מכך ה'משאת בנימין' שהוא הדין להיפך, אם לשים בצק בכמות גדולה מאוד על מנת לחלקה למספר נשים אף שבכל אחת מהן שיעור חיוב, חלוקה זו יוצרת חיוב נפרד על כל חלק. אולם יש שכתבו שניתן להתיר עפ"י הסברה הנ"ל, אך ורק אם גם בעל המאפייה יקנה לכל אחת מהנשים את הבצק כפי שכתב הגר"מ אליהו שכך הנהיגו חכמי ירושלים בדורות הקודמים, כך שכל אחת מפרישה חלה מבצק השייך לה, ולכן: 'על בעל המאפייה להקנות לכל אחת מהן את הבצק, ולא די למנותה כשליחתו'.²¹ אמנם ראה במאמרו של ידידנו הרב יואל פרידמן²² שלדעתו גם הקניית הבצק אינה מועילה לפי כל השיטות, משום שחיוב הפרשת חלה הוא על העיסה וברגע שאחת מפרישה - נפטרת העיסה כולה שכוללת את כל העיסות שקנו הנשים.²³ ולכן מסקנתו שעדיף לחזור למנהג אימותינו שלשו את העיסה ואח"כ כל אחת מהן הפרישה חלה מעיסתה. ואכן ייתכן, שאף אותם פוסקים שהקלו בדבר, זאת משום שבלא כך, לאותן נשים לא הייתה אפשרות לקיים מצוות הפרשת חלה. אך במציאות ימינו בה רוב הנשים יכולות לאפות לחם בביתן בכמות המחויבת בהפרשה, ייתכן שאין מקום להיכנס לספק ברכות. אמנם מפורסם הדבר שגם בימינו ישנן חבורות של אפיית מצות לפני פסח בהן נהוג שכל אחד ממשתתפי החבורה מקבל לאחר האפייה כמות מצות המחויבת בחלה ששייכת לו, וכל אחד מפריש חלה ומברך בנפרד, וכפי שנהגו ב'חבורה' של ראש ישיבת מרכז-הרב הרה"ג אברהם שפירא. צריך לומר שהם לא חששו לדברי הפוסקים הנ"ל משום שבמקרים אלו כיוון שהם מתאגדים מראש כחבורה, הדבר דומה לעיסת השותפים שלכל אחד יש חלק בקמח עוד לפני לישת הבצק, למרות שלא נעשה כאן מעשה קניין גמור, ולכן לכל אחד מהחבורה יש בעלות על הבצק בשעת חיוב ההפרשה והוא זכאי לברך על העיסה שלו.²⁴ לכן לענ"ד כאשר נשים נאספות בערב 'הפרשת חלה' ובעלת הסעודה מכינה בצק בכמות גדולה ורוצה לזכות מספר נשים בהפרשה, הדרך העדיפה יותר היא לזכות לכל אחת מהנשים שותפות **בקמח** בכמות המחויבת בהפרשה (1.700 ק"ג) עוד בטרם חיוב העיסה בהפרשת חלה. במקרה זה, כל אישה יכולה להפריש חלה בברכה בנפרד, כיוון שכבר בזמן הלישה היא שותפה בבצק בכמות המחויבת בהפרשת חלה.

20. ירושלמי, חלה פ"א ה"ה.

21. פסקי הגר"מ אליהו, ספר התורה והארץ, ח"ה עמ' 64-65 סעי' טו.

22. אמונת עתיך 108 (תשע"ה) עמ' 66-74.

23. וכן כתב בספר מקור חיים, או"ח סי' תנז ביאורים סס"ק ב וכן ערוך השלחן, יו"ד סי' שכו סעי' י.

24. עיין בשו"ת מנחת יצחק, ח"ו סי' קיז, שביסס מנהג זה אף במקרים בהם אין לכל אחד מהחבורה מצות בשיעור חלה.

4. הוספת חומר בעירה לקמין פלט בעודו כבוי / הרב הראל דביר

שאלה | יש לי קמין פלט (pellet - גלילי עץ קטנים המשמשים חומר בעירה) לחימום הבית. לקמין מיכל ובו מכניסים את חומרי הבעירה עבור כמה שעות של הפעלה. אם כיוונתי שעון שבת שמכבה את הקמין במהלך השבת, האם מותר לי למלא עוד חומר בעירה ואז כשהקמין יחזור לפעולה הוא יידלק מעצמו וישתמש בחומר שהוספת?
תשובה | אין להוסיף עוד חומר במהלך השבת. הוספת חומר גורמת לכך שהבעירה תימשך זמן נוסף. באופן עקרוני, המשכה של בעירה, היא בעצם עוד בעירה, בדומה להוספת קרש למדורה בוערת שאסורה משום מבעיר, למרות שאינה יצירת האש הראשונה. אמנם המקרה שלנו קל יותר, שכן מילוי החומר נעשה כשהקמין כבוי, והוא רק גורם לכך שבעתיד הבעירה תתמשך, אבל גם גרימת מלאכה ('גרמא') אסורה בשבת, שלא במקום הפסד.²⁵ ואמנם מכון 'צומת' מתיר להמשיך מצב חשמלי, כמו הארכה של שעון שבת, אבל ההיתר מבוסס על כך שבחשמל האיסור הוא להדליק, ולא להמשיך את הפעילות שזו כבר תוצאה של ההדלקה, ובכך שונה המשכת מצב חשמלי שמותרת מהמשכת בעירה (או זריעה/טחינה) שאסורה.²⁶

5. שימוש בחגז לחימום אוכל ולחימום החדר בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | ייעודו העיקרי של מכשיר החגז הוא הכנת אוכל ביום טוב. האם מותר להשתמש בו גם לצורך חימום של אוכל או של החדר בשבת, כאשר מכוונים את החגז לפני שבת לזמן מסוים שבסופו הוא יכבה את הגז? האם יש צורך לכסות את החגז בדומה לכיסוי כפתורים של גוף חימום, משום 'שמא יחתה'?
תשובה | נראה שגזירת 'שמא יחתה' ('שלחן ערוך' או"ח סי' רנד) מתייחסת דווקא לפעולה שנעשית לצורך הגברת הטמפרטורה, לאחר שהגחלים עממו, ולא לחשש שתיעשה פעולה שנעשית לצורך הארכת זמן הפעילות, וקל וחומר שאין לחשוש כשהחימום הוא של החדר ולא של מאכל. והכלל בגזירות הוא שאין לנו אלא מה שגזרו חכמים.²⁷

6. נורת לד שולחנית עם מתג עמעום ידני / הרב הראל דביר

שאלה | יש לי בסלון תאורת לד עם מתג עמעום ידני. לעין המשתמש, שינוי עוצמת האור נראה כמו שינוי זרם פשוט. אבל להבנתי תאורת לד הניתנת לעמעום בדרך כלל עובדת על פי העיקרון של Pulse Width Modulation: שינוי רוחב הפעימות בזרם החשמלי. האם ניתן לקרוא גם לזה שינוי זרם בשבת? או שאולי הגברת האור מקרבת את תחילת הפעימות ולכן זה סוג של הדלקה?

25. הרחבתי בזה במאמרי: 'הגבלת היתר גרמא למקום הפסד', אמונת עתיך 143 עמ' 129-134.

26. להרחבה נוספת בהגדרה זו של המשכת מצב, ראה ספר צומת, ח"א פ"ג.

27. וכן הסכימו עמי כמה חכמים בדיון בפורום אוצר החכמה (<https://katzr.net/61253c>), והביאו לכך מקורות שונים.

תשובה | אמת נכון הדבר שהרש"ז אוירבך והר"י רוזן ופוסקים נוספים דנו להתיר שינוי זרם, וניתחו זאת על פי השיטות השונות שעומדות ביסוד האיסור להפעיל מכשירי חשמל בשבת: מוליד, בונה ועוד. ועם זאת, בפועל הם נמנעו מלהתיר שימוש מכוון בשינוי זרם, שלא לצורכי רפואה וביטחון. לפיכך, מכון 'צומת' אינו מאשר מנגנוני שינוי זרם אלא כשהשינוי לא נעשה במכוון, או כשהשינוי נעשה לצורכי רפואה וביטחון.²⁸

7. 'זילותא דשבת' בפלטה שמופעלת בשבת על ידי שעון שבת / הרב הראל דביר שאלה | ראיתי ב'פסקי תשובות' (סי' רנג אות לא) בשם כמה פוסקים שאסור לתכנן פלטה מלפני שבת באמצעות שעון שבת, כך שתופעל בתוך שבת, משום 'זילותא דשבת'. אם כן, איך מכון 'צומת' מתיר זאת?

תשובה | יש להעיר על רשימת הפוסקים שצינו ב'פסקי תשובות' שם כמי שאוסרים זאת:²⁹ רובם המוחלט אסרו דווקא כאשר 'נראה כמבשל' או כאשר יש חשש 'שמא יחתה', ואדרבה, התירו כשאין איסור משום 'נראה כמבשל' או 'שמא יחתה'. מכל הרשימה הארוכה ב'פסקי תשובות', היחיד שאסר משום 'זילותא דשבת' אף כשאין איסור 'נראה כמבשל' ו'שמא יחתה' הוא שו"ת 'אגרות משה',³⁰ וכבר פשט המנהג שלא כדבריו.³¹

8. התאמה לשבת של מערכת בקרת יציאה מהבית / הרב הראל דביר שאלה | יש לנו בן משפחה שמצבו הנפשי מצריך פיקוח תמידי, ואם הוא יוצא מהבית לבד הוא עלול לסכן את עצמו ואת סביבתו. לשם כך פיתחנו מנגנון שמותקן על דלת הכניסה לבית ומתריע כשהדלת נפתחת. ההתרעה נעשית באמצעות אפליקציה בפלאפון. הפלאפון מחובר לנורה ורמקול שמותקנים ליד הדלת, כך שפתיחת הדלת כשהמערכת פועלת מדליקה נורה ומשמיעה צפירה שנשמעת היטב בכל הבית. האם וכיצד ניתן להתאים את המערכת לשבת?

תשובה | הצורך לפקח על היציאה מהבית הוא בוודאי חשוב מאוד, שצריך לתת לו מענה טוב. עם זאת, הפעלת נורה ורמקול במהלך השבת בפעולה יזומה שבוודאות עושה זאת היא בעייתית. במקום צורך גדול ובאופן חד-פעמי, אולי יש מקום לדון, אבל בקביעות צריך למצוא פתרון. הצעות:

א) דומני שהאפשרות הטובה ביותר היא הוספת מתג שמנטרל את ההתרעה מבלי לעשות פעולה חשמלית, בשיטת 'ניתוק מעגל מנותק'. בשיטה זו המעגל החשמלי של ההתרעה לא מחובר לחשמל כל זמן שהדלת סגורה, ולחיצה אז על המתג רק מונעת הפעלה כשיפתחו את הדלת, ולא מכבה כלום. וגם דריכה האזעקה לא מפעילה כלום, כל

28. להרחבה נוספת, ראה ספר צומת, פ"ד ובעיקר עמ' 81-82; ובעמ' 83-84 על סוגים שונים של שינוי זרם.

29. לשון הפסקי תשובות: 'שו"ת לבושי מרדכי ח"א סי' מ"ד, שו"ת ארץ צבי ח"א סי' ק"ט, שו"ת זקן אהרן סי' ט"ו וט"ז, שו"ת ירושת הפליטה סי' ט"ז, חזו"א סי' ל"ח סק"ב, שו"ת הר צבי ח"א סי' קל"ו, שו"ת אג"מ ח"ד סי' ס', שו"ת מנח"י ח"ד סי' כ"ו וכ"ז וח"ח סי' כ"ט, שו"ת באר משה ח"ו קונט' אלקטריק סי' א' ב', שו"ת אור לציון ח"ב פ"ל אות י"ח, שו"ת אז נדברו ח"ב סי' ט"ז וי"ז, ברית עולם דיני שהיה סעי' כ"ח, שו"ת נחלת מאיר (נאראל) סי' ד', שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' ל"ד'.

30. שו"ת אגרות משה, ח"ד סי' ס.

31. יש להוסיף שפוסקי זמננו נחלקו בשאלה האם יש בפלטה משום 'מיחזי כמבשל'. ראה ספר צומת א,

עמ' 137 הערות 17-21.

עוד דורכים כשהדלת סגורה. בעבר מכון 'צומת' עסק רבות בהתקנת מערכות כאלה בארונות קודש של בתי כנסת, ניתן להשתמש בזה גם כאן.³²

(ב) הגבלת המכשיר המתריע לזמנים מסוימים בשבת, באמצעות האפליקציה שלו או בשעון שבת, ויצירת 'חלונות' זמן שבהם הוא לא פועל ואפשר לצאת ולהיכנס בלי להפעילו. 'חלונות' יכולים להיות זמנים שבהם הבן ישן וגם זמנים שבהם בני הבית יכולים להימצא בקרבת הדלת ולהשגיח.

(ג) שימוש בדלת יציאה נוספת מהבית, אם קיימת.

(ד) אפשרות יקרה ומורכבת אבל גם בעלת יתרון מסוים: שדרוג המערכת כך שתכלול זיהוי פנים או זיהוי ביומטרי אחר, ותצפצף רק כאשר הבן הזה פותח את הדלת ולא כשאחרים פותחים.

9. שימוש בפח אשפה ביתי 'חכם' בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | יש לנו בבית פח אשפה 'חכם', שנפתח אוטומטית עם זיהוי התקרבות של יד אליו. האם מותר להשתמש בו בשבת?

תשובה | אין להשתמש בו בשבת, משום שהשימוש כולל הפעלת מנוע קטן שמרים את המכסה, והוא מופעל באמצעות חיישני קרבה שמזהים את יד האדם. דומני שגם השיטה היחידאית שלא התקבלה להלכה, שהתירה הפעלת מכשירי חשמל באמצעות חיישנים כשהדבר נעשה ב'דרך הילוכו'³³ תסכים שהדבר אסור, שכן קירוב יד לפח אינו 'דרך הילוכו'. יש פחים הכוללים 'מצב שבת' שבו לכאורה החיישנים כבויים (נכון להיום, לא ידוע לי על פח שנבדק וקיבל אישור ממכון הלכתי טכנולוגי). בנוסף, רצוי לקחת בחשבון גם שני היבטים פרקטיים של מצב שבת: (א) לא מוכר לי פח בעל שעון אסטרונומי שמכניס אותו אוטומטית למצב שבת.

(ב) לפעמים בפחים כאלה אין רגלית או בית אחיזה נוח לפתיחה ידנית, שכן הם מיועדים לפתיחה חשמלית.

בשולי הדברים, יש להבהיר שהמילה 'אוטומטי' בהקשר זה עלולה להטעות. בהלכה רווח הדיבור על 'אוטומציה בשבת' במשמעות של כלים ומכשירים שעובדים ללא מעורבות אנושית בשבת.³⁴ במקרה של מכשיר הכולל חיישנים, אף שהפעילות אוטומטית במובן זה שאין צורך במגע, אין זו אוטומציה המותרת בשבת, שכן המכשיר מופעל על ידי התקרבות של אדם. והוא הדין בפתיחת 'דלתות אוטומטיות' המצויות בכניסה למבני

32. אפשרות זו הוזכרה על ידי הרב אורי דסברג במאמרו 'זיהוי ספרי תורה', תחומין, כרך א עמ' 506, ובספר צומת, כרך ב עמ' 241-242. שם מובאת גם אפשרות נוספת הפוכה המבוססת על היגיון דומה - 'סגירת מעגל סגור', וגם היא יכולה עקרונית להתאים כאן.

33. ראה שו"ת שיח נחום, סי' כה; וכן במאמרי הרב נחום רבינוביץ ותלמידיו ובתגובות עליהם, לאורך גיליונות 104-114 של כתב העת אמונת עתיד. לסיכום הדיון, ראה בספר צומת, כרך ב פ"א.

34. להרחבה ולמקורות שונים שדנו בהפעלת מכשירי חשמל באוטומציה בשבת, על בסיס דיון הגמרא שבת יח ע"א בשביתת כלים - ראה שמירת שבת כהלכתה (פי"ג סעי' כו; פכ"ח סעי' ל-לג); מנוחת אהבה, ח"ג פכ"ד סעי' ל; ספר צומת, כרך א פ"ב.

ציבור שונים ומופעלות על ידי התקרבות,³⁵ וכן במערכות נוספות המופעלות על ידי התקרבות או דיבור או פעולה אנושית מכוונת אחרת.³⁶

10. לקיחת בגדים והחזרתם בעבודה במרכז רפואי בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | אני אחות בבית חולים, ושגרת העבודה כוללת לקיחת בגדי עבודה נקיים ממכונת מדים אוטומטית בתחילת משמרת והחזרת בגדים לכיבוס בסוף המשמרת. המכשיר הוא חשמלי ומצריך העברת כרטיס מגנטי לצורך שחרור הבגדים וקליטתם. כיצד להתנהל בשבת?

תשובה

אף שבמצבים מסוימים הותרו איסורים שונים בשל צורך רפואי,³⁷ נראה שהמצב המתואר כאן אינו אחד מהם. מכשירים אלו קיימים ברוב ככל המרכזים הרפואיים הגדולים בישראל, ובדרך כלל הם מאפשרים לקיחת בגדי עבודה לפני שבת והחזרתם לאחר שבת, וכך נוהגים רופאים ואחיות רבים.³⁸ ולכן אין צורך לעשות את הפעולות הללו בשבת, אלא להיערך מראש ללקיחת הבגדים והחזרתם ללא צורך בהעברת הכרטיס המגנטי בשבת. אם נתקלת במקרה חריג שבו המערכת אינה מאפשרת לקיחה והחזרה לפני שבת ואחריה, פני לאחות הראשית במחלקתך או לאחראי כוח אדם, ואם יש צורך - תוכלי להסתמך על תשובה זו ולהראות להם אותה. גם רב בית החולים עשוי לסייע במקרה כזה.

11. זכות שותף לפרק שותפות / משפטי ארץ

בכל התשובות להלן, כיוון שהן עוסקות בדיני ממונות, אין אפשרות לפסוק ללא שמיעת שני הצדדים. לכן התשובות הן ברמה העקרונית בלבד.

שאלה | אני ושותפי חתמנו על הסכם מכר לרכישת בית יחדיו מהמוכר. לצערנו, המוכר

35. איסור פתיחת 'דלת אוטומטית' בשבת מוכר וידוע לרבים, ומכל מקום לא אמנע מלציין מקור מלפני שנות דור, המעיד כמסיח לפי תומו שגם אז היה הדבר פשוט לאסור: ד"ר צבי שקולניק, 'מפנקסו של רופא שומר מצוות', ניב המדרשיה כ-כא (תשמ"ז) עמ' 184-185.

36. הרב מנשה צימרמן, 'פקודה קולית לעוזר אישי דיגיטלי בשבת, האוצר פה (טבת תשפ"ד) עמ' רמ-רע.

37. שו"ע, או"ח סי' שכח.

38. כך שמעתי מרופאים ואחיות רבים. אוסיף ואצטט דברים שכתבו לי שני רופאים מנוסים. ד"ר אליסף ביטון (לניאדו): 'באופן עקרוני, בכל מקום שעברתי בו היה אפשר לקחת שני זוגות מדים, כך שמעולם לא עלה לי צורך מעשי להוציא מדים בשבת. עם זאת, אכן יכול לקרות מצב כזה במקרים של מחסור במדים או כשמדים מתלכלכים וצריך להחליף אותם. במקרה כזה כתבתי להתיר להעביר את הכרטיס וללחוץ על המסך בשינוי, ד"ר אורן תמרי (שניידר): 'בבית החולים שלנו (וכך גם בבלינסון, שיבא, פוריה, זיו, יוספטל - בתי חולים שיצא לי לעבוד בהם), ניתן לקחת מספר זוגות מדים בבת אחת, כך שאין כל סיבה שצריך יהיה להשתמש בשגרה במכונות המדים בשבת. השאלה היחידה היא מה קורה אם פתאום נוצר מצב שצריך להחליף את המדים כי הם התלכלכו בדם/הפרשות (קורה מדי פעם), וגם אז לא חושב שלבישת מדים היא כזו קריטית בשביל שצריך יהיה להשתמש במכונה בשבת.'

מסרב לקיים את ההסכם בשל היטל השבחה גבוה מאוד שקיבל, והוא דורש מאיתנו, הרוכשים, לשאת בתשלום. אני סברתי שיש מקום להשתתף בתשלום ההיטל, שכן ככל הנראה המוכר לא היה מודע לו בעת המכירה, אך שותפי התעקש שלא להתפשר. למעשה, סירבנו לשלם את ההיטל, שכן על פי החוזה תשלום זה מוטל על המוכר. פנינו לבוררות שפסקה לטובתנו. למרות זאת, המוכר ממשיך בסירובו ומעוניין לפנות לבית משפט בטענות שונות. במקביל, הוא הציע לנו פיצוי כדי שנסכים לבטל את ההסכם. כעת נוצרה מחלוקת גם ביני לבין שותפי: אני מעוניין לצאת מהעסקה, שכן אין לי זמן להתדיינות משפטית ממושכת. אני מבקש למכור את חלקי לכל המרבה במחיר - בין אם למוכר ובין אם לשותף השני. מנגד, השותף טוען שאין לי זכות לעשות זאת, וכי מאחר שרכשנו יחד את הנכס, איני רשאי לפרוש מהעסקה ללא אישורו. הוא מציע לכל היותר לקנות את חלקי במחיר ששילמתי, ולא מעבר לכך. שאלותיי:

(א) האם לרוכש במסגרת הסכם מכר יש זכות למכור את חלקו לאחר, ללא הסכמת השותף?

(ב) האם לרוכש יש זכות לבטל את חלקו בעסקה, כך שהזכויות ישובו למוכר, ללא הסכמת השותף?

(ג) האם אני יכול להציע לשותף את מנגנון 'גוד או אגוד'? ואם כן - האם על פי ערך העסקה כיום או לפי המחיר ששילמנו (כיום ערך הדירה גבוה משמעותית)?

תשובה |

הקדמה

(א) אם יש ביניכם חוזה המתייחס לפירוק השותפות, יש לפסוק בהתאם לאמור בו. (ב) התשובה ניתנת בהנחה שמדובר בשותפות בנכס, ולא בעסק, במקרה של שותפות בעסק ייתכן שהדין יהיה שונה.

(ג) התשובה מבוססת על ההנחה שמדובר בבית קיים, שהבוררות כבר קבעה כי הוא שייך לכם, ולא בזכויות עתידיות שעשויות להיחשב כשותפות בעסק.

א. זכות שותף למכור את חלקו קודם לחלוקה

שותף רשאי למכור את חלקו בנכס לכל צד שלישי, גם ללא הסכמת השותף האחר.³⁹ עם זאת, לשותף השני יש 'זכות מצרנות' - 'דינא דבר מצרא', כלומר, זכות קדימה לרכוש את החלק הנמכר.⁴⁰ אמנם כלל זה אינו מגביל את המוכר בדרישת מחיר, והוא רשאי לדרוש מחיר הוגן בהתאם לדיני אונאה. לכן, אם יש לך קונים במחיר מסוים, שותפך יוכל לקנות את חלקך במחיר זה או לוותר על זכותו.

ב. הסתלקות מן הזכויות בעסקה

אם המכירה חלה, הנכס שייך לרוכש החדש, ולכן כדי להעבירו למישהו אחר יש לבצע מעשה קניין. הסתלקות גרידא אינה מועילה להעברת הזכויות.

ג. פירוק השותפות באמצעות 'גוד או אגוד'

ניתן לפרק את השותפות על ידי 'גוד או אגוד'. יש מחלוקת בין הראשונים כיצד יש לבצע

39. ראה שו"ע, חו"מ סי' לז סעי' א בסופו, וכן פתחי חושן, שותפים ומצרנות פ"ד הערה סו.

40. ראה שו"ע, חו"מ סי' קעה סעי' ה.

זאת בפועל.⁴¹ לפי ה'שלחן ערוך' והרמ"א, הנתבע לפירוק השותפות אינו יכול לדרוש שהמחיר יהיה נמוך מהערך הריאלי של הנכס.⁴²

12. פגיעה ברכב חונה כדי להימנע מתאונה חזיתית / משפטי ארץ

שאלה | נסעתי ברחוב חד-סטרי עם עיקול, וכשהתקרבותי לעיקול, לפתע הגיח רכב מולי, בניגוד לכיוון התנועה במהירות. נבהלתי מאוד, וכדי למנוע התנגשות חזיתית סטייתי הצידה ופגעתי ברכב חונה. כתוצאה מכך נגרם נזק משמעותי לרכב שלי (כ-25 אלף ש"ח), וכן נזק לרכב החונה.

(א) האם נהג הרכב שנסע נגד כיוון התנועה צריך לשלם על הנזק?

(ב) ואם אינו מחויב לשלם ישירות משום שזה בגדר 'גרמא', האם במקרה שבו יש לו ביטוח מקיף, ניתן לתבוע את חברת הביטוח?⁴³

תשובה | (א) נהג הרכב שנסע ברחוב חד-סטרי בניגוד לכיוון התנועה חייב לשלם, הן משום שמקרה זה מוגדר כ'גרמי' לדעת הרמב"ם,⁴⁴ הן משום שאפילו ייחשב כ'גרמא' לפי שיטת התוספות,⁴⁵ הרי שעל פי החוק הוא חייב בתשלום. במקרה כזה, נאמר 'דינא דמלכותא דינא', שכן אין זה מנוגד לדין תורה, שהרי גם לפי ההלכה יש חיוב לשלם על נזקי 'גרמא' כדי לצאת ידי שמיים.⁴⁶

(ב) חברת הביטוח מתחייבת לשלם למבוטח או לניזוק, במקרה שבית המשפט יפסוק שהמבוטח אשם. כיוון שכך, פסיקת בית המשפט נחשבת לתנאי עובדתי בלבד, ולכן אין מניעה לתבוע ישירות את חברת הביטוח. אין בכך בעיה של ערכאות ואף לא חשש גזל, גם אם בית המשפט יפסוק סכום גבוה יותר ממה שהיה נפסק על פי דין תורה.⁴⁷ למסקנה: מותר לתבוע את נהג הרכב הפוגע בבית דין תורני וכן ניתן לתבוע את חברת הביטוח בבית המשפט.

13. מקח טעות בקניית דירה עם ברזים לא מחוברים / משפטי ארץ

שאלה | מכרתי דירה, ולאחר כחודש התקשר אליי הקונה וביקש שאשלם לו 1,200 ש"ח בשל בעיה של רטיבות בכיורי המטבח. לדבריו, הוא הביא בעל מקצוע, והתברר לו שהברזים כלל לא היו מחוברים, והתיקון עלה לו 1,200 ש"ח. השאלה שלי היא האם אני חייב לשלם לו:

(א) הדירה הייתה מושכרת ואני לא גרתי בה לפני כן. השוכרים מעולם לא התלוננו על פגם כלשהו. פגם של רטיבות כללית היה ידוע ונאמר לקונה, ובשל כך אף הופחת מחיר

41. ראה שו"ע, חו"מ סי' קעא סעי' ו והאחרונים שם.

42. ראה פרטי השיטות השונות באנציקלופדיה התלמודית, ערך 'גוד או אגוד' הערה 15 ואילך.

43. ראה את המקורות המובאים במאמרו של הרב מרדכי ביבי בכתב העת שערי צדק, כרך י (תשס"ט) עמ' 43-55.

44. רמב"ם, הל' חובל ומזיק פ"ז ה"ז, על פי ביאור הסמ"ע, חו"מ סי' שפו ס"ק א, והש"ך, חו"מ סי' תיח ס"ק ד.

45. תוס', בבא בתרא כב ע"ב.

46. ראה: הרב אברהם שפירא, 'מבט תורני על חוקי המדינה והתקנת תקנות בימינו', תחומין ג עמ' 239.

47. לסיבה נוספת שבגללה אין איסור לתבוע את חברת הביטוח ראה אורות החושן, דיני הרכב פ"ו סעי' יא הערה 111.

הדירה, אך לא היו פגמים נוספים שהוסתרו חלילה.
 (ב) הקונה עצמו בדק את הדירה טרם הקנייה ועשה סיור שבו יכול היה לבדוק כל מה שרצה ולשוחח עם הדיירים באופן ישיר.
 (ג) ישנו סעיף מפורש בחוזה: 'הדירה נמכרת במצבה כפי שהיא במועד חתימת הסכם זה (as-is) למעט בלאי סביר, וכי לא ידוע לו על פגם כלשהו בדירה'.
 (ד) הקונה התלונן רק לאחר יותר מחודש מקבלת המפתח, וגם זאת רק לאחר שכבר שילם לבעל מקצוע שתיקן את הבעיה, מבלי ליידע אותי מראש או להתייעץ איתי. ייתכן שהייתי מוצא פתרון זול יותר, מביא בעל מקצוע אחר, או בודק אצל הדיירים הקודמים האם הבעיה הייתה קיימת בתקופתם.

תשובה |

א. חיוב בתשלום במקרה של ספק

אם יש לאדם ספק אם הוא חייב הוא אינו צריך לשלם, והוא רשאי לבקש לדון בדין תורה בבית דין מוסמך או להתייעץ עם רב מקומי. בדיני ממונות, כמו בדיני כשרות ושבת, יש לפנות לפוסק במקרה של ספק.

ב. מקח טעות ותיקון מומים

במקרה שבו התגלה מום הניתן לתיקון שאינו מהותי לבית, המוכר מחויב לשלם את עלות התיקון. כך כתב ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רלב סעי' ה):

ראובן שמכר לשמעון בתים שיש לו בעיר אחרת, וקודם גמר המקח נכנסו עובדי כוכבים בבתים וקלקלו קצת מקומות ועשנו הכתלים ועקרו דלתות הבית והחלונות, ורוצה שמעון לחזור בו, וראובן טוען שכיון שהוא מום עובר ינכה לו מן הדמים כדי שיחזיר הבית לקדמותו ויקיים המקח, הדין עם ראובן.

כלומר, כאשר ניתן לתקן את הפגמים הקונה לא יכול לבטל את המכירה בטענת 'מקח טעות', אלא רק לדרוש מהמוכר לתקן אותם. סעיף 'as-is' אינו פוטר את המוכר מאחריות על מומים, אלא אם כן הקונה ויתר עליהם במפורש. כלומר ויתר על תיקון פגמים עד סכום מסוים, או ויתר על פגם ספציפי, למשל רטיבות. וכפי שכתב ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רלב סעי' ז):

כל הלוקח סתם, אינו לוקח אלא הדבר שלם מכל מום. ואם פירש המוכר ואמר: על מנת שאין אתה חוזר עלי במום, הרי זה חוזר, עד שיפרש המום שיש בממכרו וימחול הלוקח, או עד שיאמר לו: (כל מום) שימצא במקח זה הפוחת דמיו עד כך וכך קבלתי אותו, שהמוחל צריך לידע הדבר שמוחל לו בו ויפרש אותו, כמו המפרש האונאה.

אם יש סעיף נוסף שבו הקונה מודה שבדק את הדירה ומצא שלא היו בה פגמים גלויים, ייתכן שהדין ישתנה, בהתאם לאופי הבעיה שהתגלתה.

ג. אחריות הקונה לבדוק פגמים

קיימת מחלוקת האם קונה שניתנה לו הזדמנות לבדוק את הנכס, ובחר שלא לבדוק, יכול לטעון בדיעבד שיש מום במקח.⁴⁸ הרב אשר וייס⁴⁹ סבור שאם מדובר במום שהקונה לא

48. ראה סמ"ע, חו"מ סי' רלב ס"ק י; נתיבות המשפט, סי' רלב ס"ק א; פת"ש, חו"מ סי' רלב ס"ק א.
 49. שו"ת מנחת אשר, ח"ג סי' קט.

היה יכול להבחין בו בבדיקה סבירה ולא היה אמור להעלות בדעתו שיש פגם כזה, ניתן לטעון 'מקח טעות' לכל השיטות.

ד. בירור מציאות - האם הברזים היו מחוברים בעת המכירה

כאשר שיש ספק אם הברזים היו מחוברים במועד המכירה, הקונה הוא זה שצריך להביא ראיה לטענתו. כך כתב ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רלב סעי' יא):

המוכר בהמה לחבירו לטבחה, ושחטה ונמצאת טרפה, אם נודע בודאי שהיתה טריפה כשלקחה... הוי מקח טעות וצריך להחזיר הדמים. ואם לא... דאז הוי ספק... על הלוקח להביא ראיה, ואם לא, יפסיד ויתן הדמים אם הם עדיין בידו. מכיוון שהשוכרים לא התלוננו על בעיה זו, ייתכן שהתקלה נגרמה לאחר המכירה, ובמקרה כזה המוכר יהיה פטור.

ה. תיקון ללא ידוע המוכר

כאשר קונה מתקן ליקוי ללא התייעצות עם המוכר, הוא אינו יכול לדרוש החזר על ההוצאה ללא ראיות חותכות. כך כתב 'כסף הקדשים' (סי' שיד סעי' א):

נכון לו להראות לבקיאם ולתקן על פי בית דין צדק. ואם לא הראה לבקיאם ולא לבית דין צדק והוציא ותיקן וטוען שכן היה הכרחי להדירה גם אם אין בקיאם יודעים שכן היה טענתו טענה אך מוטל עליו לישבע שכן היה... אך אם בא להוציא מעות מהמשכיר ושכרו הקדים לו, אם טוען המשכיר שלא נתן לו רשות להוציא שום הוצאה ושיודע שלא היה שם הוצאה הכרחית נשבע שכן הוא ופטור, ואולי גם כשאין המשכיר טוען ברי וטוען לא היה לך רשות להוציא רק על פי בד"צ ובקיאם וכיון שלא עשית כן אתה מוציא הוצאות שלא ברשות אולי ג"כ טענתו טענה.

'כסף הקדשים' מדבר אמנם על שוכר, אך מסתבר שהוא הדין בקונה. אם אכן יוכח שהבעיה הייתה בעת המכירה ועלות התיקון סבירה, ייתכן שהמוכר חייב בתשלום על התיקון.

ו. נזקים גלויים (רטיבות) - חיוב המוכר

גם אם הברזים לא היו מחוברים בעת המכירה, האחריות לנזקי הרטיבות שנגרמו עקב כך אינה חלה על המוכר, אלא אם כן ידע מראש על הבעיה. כך כתב ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רלב סעי' כא):

הלוקח מקח מחבירו והודיעו שהוא מוליכו למדינה פלונית למכרו שם, ואחר שהוליכו לשם נמצא בו מום... ואם היה המוכר יודע בממכרו שהיה בו מום, חייב בהוצאות שהוציא הלוקח להוליך אותו למקום פלוני. ואם לא היה יודע שהיה בו מום, פטור מהוצאת ההולכה, ואינו חייב אלא בהוצאת החזרה.

הגר"א⁵⁰ כתב שחיובו של המוכר הוא מדין 'גרמי', ולכן רק אם המוכר ידע על המום במקח וידע על כך שיוציאו הוצאות נלוות עליו לשלם מדין 'גרמי' אבל אם לא ידע - פטור. מאחר שהורדתם את מחיר הדירה עקב הרטיבות, יש לוודא שהנזק החדש אכן התרחש לאחר המכירה ולא היה חלק מהליקוי הקודם.

50. ביאור הגר"א, חו"מ סי' רלב ס"ק לה.

סיכום

אם הליקוי היה קיים בעת המכירה - על המוכר לתקן אותו. עם זאת, אין לחייב את המוכר בהוצאות הנלוות, כגון נזקי רטיבות, אלא אם כן ידע על קיום הליקוי מראש. בכל מקרה, מאחר שהקונה תיקן את הפגם ללא ידיעת המוכר, עליו להוכיח שהתיקון היה מחויב המציאות ועלותו סבירה.

14. תיווך סמוי במכרז - אתיקה עסקית או גזל? / משפטי ארץ

שאלה | מנהל צריך להגיש לחברה בה הוא עובד שלוש הצעות מחיר לצורך עבודה מסוימת. המנהל פנה לחבר שלו שיגיש הצעת מחיר ויכלול שם סכום מסוים על התיווך, אותו הוא יעביר אליו אם יזכה. המנהל לא יכול לקבוע מי ההצעה הזוכה. האם יש כאן גנבת דעת?

תשובה | הדבר אסור. נפרט את הנימוקים.

א. קבלת משכורת כפולה

העובד נשכר (בין השאר) על מנת להשיג את ההצעה הטובה ביותר עבור מעסיקו, ואף מקבל שכר על כך ולכן 'הרווח' של התיווך לא שייך לו, ואסור לו לקבל שכר כפול עבור אותה עבודה.⁵¹

ב. גזל

ניתן לדמות את המקרה הזה, אם כי המקרים לא זהים, ל'הערמה בתיווך' - המתווך אומר לשוכר ששכר הדירה הוא \$300 ולמשכיר ששכר הדירה הוא \$250, ומשלשל את ההפרש לכיסו, הפוסקים אסרו זאת משום גנבה, נראה שהוא הדין כאן, המעביד סבור שמחיר הצעת העבודה הוא 300 ובאמת הוא 250 וההפרש הולך לצד ג' ודבר זה אסור.⁵²

15. ספק במתנה שנתן חותן: האם נתן אותה ללא תנאים? / משפטי ארץ

שאלה | חותן נתן לבתו וחתנו דירה גדולה יותר מזו שהייתה להם, ומינה את בנו לטפל במכירת הדירה הקטנה ולקנות את הדירה הגדולה, והכול ללא תנאים. אחר 25 שנה נפטר החותן, ובא בנו שטיפל בעניין וטען שהסכום שנתן החותן, שהוא ההפרש בין הדירה הקטנה לגדולה היה הלוואה או השקעה. הבת והחתן לא ידעו כלום מזה ולא שמעו אף פעם לא בדיבור ולא בשטר דבר כזה.

תשובה | בית הדין הוא הגורם שצריך להכריע בשאלה זו, שכן היא תלויה באומדן הדעת ובנסיבות המקרה.⁵³ להלן פירוט השיקולים השונים וההכרעות האפשריות לכל אחד מהצדדים:

51. בנוסף ראה: הרב אורי סדן, אורות החושן - עבודה וקבלנות, פ"א סעי' ג-ד, על חובת הנאמנות של העובד למעסיק.

52. ראה הרב שפרן, קובץ הישר והטוב, ח"ב עמ' כא; הרב אלישיב, קובץ תשובות א, עמ' 395 חילק בין מקרה בו לא ניתן להשיג את הדבר ללא תיווך ואז מותר לגבות דמי תיווך ללא ידיעת הנותן ובין מקרה בו לא ניתן להשיג זאת ובמקרה שלפנינו ניתן להשיג ללא דמי תיווך.

53. בתשובה זו נעזרתי במקורות שציין הרב ברוך כהנא המובאים באתר 'מורשת המשפט העברי', הסכמת הצדדים שהדבר ניתן במתנה. מומלץ לעיין שם כדי לראות את מכלול השיקולים.

א. 'סתם נתינה אינה מתנה'

הכלל ההלכתי⁵⁴ קובע כי כאשר אדם נותן דבר ללא התניה מפורשת, אין לראות בכך בהכרח מתנה. כלל זה נוטה לטובת הבן הטוען כי ההפרש לא הועבר במתנה. עם זאת, על בית הדין לבחון את מכלול הנסיבות, כגון מנהגי הקהילה אליה משתייכת המשפחה, האם החותן נוהג להעניק נכסים לילדיו, והאם הייתה התנהלות דומה במקרים אחרים במשפחה.⁵⁵

ב. שתיקת האב במשך 25 שנה

העובדה שהאב לא דרש את ההפרש בחייו במשך 25 שנה, מחזקת את טענת המתנה לטובת החתן והבת. כך פסק 'ערוך השלחן' (חו"מ סי' רמו סעי' כ):

אם מת המאכיל ולא תבעו אין היורשים יכולים לתבעו דמדלא תבעו וודאי כיון למתנה וכ"ש במאכיל לחתנו שאין היורשים יכולים לתבעו בשלא תבעו בחייו.

כלומר, אם אדם מאכיל את חתנו בביתו במשך שנים רבות ולא תבעו, אין ליורשים זכות לתבעו לאחר מותו, משום שיש להניח כי נתן לו זאת במתנה. סברתו נועדה להסביר את השיטות המוזכרות בסעיף הבא. אמנם כאשר החותן נפטר בפתע פתאום ההוכחה משתיקתו קטנה יותר,⁵⁶ אך אם עברו 25 שנה סביר ששתיקתו בחייו מראה על כוונתו לתת למתנה.

ג. מחלוקת הפוסקים לגבי זכות היורשים לטעון שלא הייתה מתנה
השאלה האם יורש יכול לטעון לאחר מות אביו כי הנכס שנתן לא ניתן במתנה, שנויה במחלוקת בין הפוסקים.⁵⁷ הכרעת בית הדין תושפע מטענות הצדדים - אם הבן טוען בוודאות שאביו לא נתן את הבית במתנה, ואילו החתן והבת טוענים בוודאות כי כן קיבלו זאת במתנה.

סיכום

מאחר שהשאלה תלויה באומדן דעת ובנסיבות הספציפיות של המשפחה ובטענות הצדדים, יש להביא את הסוגיה להכרעת בית דין, אשר יבחן את כל הגורמים ויכריע בהתאם.

16. כלב שנשך / הרב אריאל בראלי

שאלה | הלכתי בטיילת עם כלב קטן, כלב אחר התקיף ונשך אותו. בעקבות הנשיכה היו

54. ראה בית שמואל, אה"ע סי' ע"ק כח; שער משפט, סי' עט ס"ק ב; ערוך השלחן, חו"מ סי' רמו סעי' כ, דיון בדעות הראשונים, השלחן ערוך והרמ"א.

55. נודע ביהודה (תניינא), חו"מ סי' לד.

56. כפי שהעיר הרב ברוך כהנא במאמרו הנ"ל.

57. ראה שער משפט, סי' עט ס"ק ב.

הוצאות רפואיות משמעותיות, מה הדין?

תשובה | על פי ההלכה, נשיכת כלב מוגדרת כ'תולדה של קרן', כלומר, סוג של נזק שאינו שגרתו לבעל החיים ונעשה מתוך כוונה להזיק. נזקי 'קרן' מחייבים את הבעלים בתשלום של חצי נזק בלבד. לכן, באופן עקרוני, בעל הכלב התוקף אמור לשלם חצי מעלות ההוצאות הרפואיות שנגרמו לבעל הכלב שנגשך.⁵⁸ עם זאת, חשוב לציין שבימינו, כאשר אין לנו בית דין של דיינים סמוכים, אין אפשרות לכפות תשלומי 'קנסות', ונזקי 'קרן' נכללים בקטגוריה זו. אף על פי כן, יש להדגיש שהחובה ההלכתית של בעל הכלב התוקף לשלם את הנזק עומדת בעינה. מבחינה הלכתית, הוא מחויב לפצות את הניזק על הוצאותיו הרפואיות, גם אם אין כיום סמכות לדיינים לכפות אותו לשלם, מכיוון שהוא גרם הפסד לחברו.⁵⁹ לכן, אף שאין אפשרות לכפייה משפטית, קיימת חובה לפצות את הניזק על הנזקים שנגרמו לו עקב תקיפת הכלב, על פי עקרון האחריות על נזק שנגרם מבעל חיים שבבעלותו גם כשאין מערכת משפטית שיכולה לכפות זאת.⁶⁰

17. דרישה לתוספת תשלום לאחר חתימת חוזה / הרב אריאל בראלי

שאלה | האם קבלן שיפוצים שחתם על חוזה לפני המלחמה רשאי לדרוש תוספת של שלושים אחוז במחיר בטענה שהמחירים התייקרו?

תשובה | כאשר קבלן חותם על חוזה במחיר מסוים ומבקש לשנותו בשל התייקרויות, עלינו לבחון את העיתוי והנסיבות. ההלכה קובעת שאם נתגלתה טעות בזמן חתימת החוזה, והמחיר נמוך בשישית מהמקובל בשוק, יכול הקבלן לחזור בו מהעסקה ולדרוש תיקון המחיר מטעם הונאה.⁶¹ דין זה חל רק כאשר הטעות הייתה קיימת בזמן החתימה על החוזה, אך כאשר חל שינוי במחיר לאחר חתימת החוזה, הוא מחייב, והקבלן אינו יכול לחזור בו.⁶² עם זאת, למלחמה יש דין מיוחד - 'מכת מדינה', ולכן יכול הקבלן לחזור בו מההסכם המקורי, כמו באונס של מחלה.⁶³ במצב כזה, ההלכה קובעת ש'ידו על העליונה', כלומר יכול הקבלן לעצור את העבודה ולבקש תוספת על החוזה, ואם אין הסכמה רשאי הקבלן לסיים את העבודה ולקבל תשלום על פי הערכת שמאי מקצועי שיקבע את שווי העבודה.

58. שו"ע, חו"מ סי' שפט: 'ואם שינתה ועשתה מעשים שאין דרכה לעשות תמיד, והזיקה בהם, כגון שור שנגח או נשך, חייב לשלם חצי נזק מגוף המזיק עצמו'. ואף שמדובר על ריפוי הכלב ולא על נזק, וחייב ריפוי קיים רק באדם החובל בחברו ולא בנזק לבעל חיים, עם כל זאת חייב לשלם כי מדובר בחבלה שאינה מתרפאה מעצמה (נתיבות המשפט, באורים סי' שמ ס"ק ג).

59. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה רביעית ח"ב סי' קפח.

60. הרב צבי בן יעקב כתב (כת"י) כי לדעתו יש לחייב נזק שלם: 'כלב הוא מסוג הדברים המצריכים רשיון מהמדינה, וככל שיש עליו חיוב בהתאם לתנאי הרשיון, גם בית דין צריך לחייב'. ואין דבריו מוכרחים, אף שאדם מחדש את רשיון הכלב אין זה אומר שהוא מתחייב לשלם את נזקיו על פי חוק. נראה שאי אפשר לאמץ את החוק על פי הכלל של 'דינא דמלכותא דינא' היות שיש כאן ספק גדול האם יש בכך 'תקנת בני המדינה' (לשון הרמ"א, חו"מ סי' שסט) המצדיק חריגה מדין המפורש בתורה - חצי נזק. נשיכה בין כלבים אינה שכיחה וממילא לא ברור שיש צורך בחוק, ומספק אין לשנות ממשפט התורה.

הערת עורך: י"פ. וע"ע אמונת עתיך 141 (תשפ"ד), עמ' 81-90; שם גיליון 142, עמ' 159-160; שם גיליון

143, עמ' 162; שם עמ' 94-102.

61. שו"ע, חו"מ סי' רכז סעי' לו.

62. שו"ע, חו"מ סי' רכז סעי' ט.

63. שו"ע, חו"מ סי' שלג סעי' ה.

18. בחירת מקום דין בתביעה ממונית / הרב אריאל בראלי

שאלה | תבעתי אדם שחייב לי כסף לדין תורה בעיר מגורינו, אך הוא מעוניין לדון בבית דין אחר שבו עלות פתיחת התיק יקרה יותר באופן משמעותי. האם אני חייב להסכים לדרישתו?

תשובה | בנושא בחירת מקום הדיון, קיימים הבדלים בין הדין המקורי בגמרא לבין המנהג הרווח כיום. על פי הדין, לתובע ישנה הזכות לבחור בית דין מומחה יותר. הגמרא (סנהדרין לא ע"א) אף מציינת שאין זה הוגן שהתובע יאלץ לשאת בהוצאות מיוחדות כדי להגיע לבית הדין של הנתבע: 'מי שנושה בחברו מנה, יוציא מנה על מנה?'. אולם, הרמ"א⁶⁴ מצייין שהמנהג כיום שונה, וכל עוד קיים בית דין בעיר מגוריהם, אף צד אינו יכול לכפות על הצד השני להתדיין בבית דין אחר, כאשר פסיקה זו בעצם קובעת כי הנתבע הוא זה שקובע את מקום הדיון.⁶⁵ ה'כנסת הגדולה'⁶⁶ מסביר כי מנהג זה נועד למנוע מחלוקות בין הצדדים בשאלה איזה בית דין נחשב חשוב יותר, להגביר את הסיכוי שהנתבע יציית לפסק הדין, ולמנוע מצב שבו התובע מנצל את כוחו וסוחט את הנתבע שיעדיף לשלם ובלבד שלא לטרוח. לכן, במקרה שבו הנתבע בוחר בית דין שעלות פתיחת התיק בו יקרה יותר, נראה כי אינו רשאי לכפות זאת על התובע, שכן הדבר עומד בניגוד לעקרון ההגנה מפני ניצול.⁶⁷ עם זאת, אם קיימת סיבה מהותית המצדיקה את העברת הדיון לבית הדין של הנתבע, כגון התמחות בתחום הספציפי של התביעה, והדבר מקובל על הדיינים שבחר התובע, ייתכן שלא יוכל להתנגד לכך.⁶⁸ לסיכום, ככלל, הנתבע אינו יכול לחייב את התובע להתדיין בבית דין שבו ההוצאות יקרות יותר, אלא אם יש לכך הצדקה מיוחדת המקובלת על הדיינים.

64. רמ"א, שו"ע חו"מ סי' יד סעי' א.

65. הגר"א ציין ששורש המנהג טמון בכלל היסודי של המוציא מחברו עליו הראיה (סימן יד, יח).

66. כנסת הגדולה, חו"מ סי' יד אות כא.

67. עיין תרומת הדשן, פסקים וכתבים סי' פז שכתב: 'הם נתבעין עבור דבר מועט ומשיבין לאמר נטעון למרחקים עבור זה, ונמצא שהיה מוציא מאתים על מנה. אומר דמילתא דפשיטא דאין להניח להם לדחות ולענות הדין ע"י טענות הללו, וכל כה"ג אין לדיין אלא מה שעניו רואות'.

68. וכן הסכים הרב דוב ליאור שליט"א והוסיף שבמקרה זה עומדת בפני הנתבע האפשרות להידיין בבית הדין היקר יותר ובלבד שהוא ייקח על עצמו את ההפרש בין האגרות של בתי הדין, ואם הנתבע מסרב הרי שניתן להוציא כנגדו כתב סירוב.